Історико-політичні проблеми сучасного світу: Збірник наукових статей. – Чернівці: Чернівецький національний університет, 2024. – Т. 49. – С. 256-262
DOI: 10.31861/mhpi2024.49.256-262

Modern Historical and Political Issues: Journal in Historical & Political Sciences. – Chernivtsi: Chernivtsi National University, 2024. – Volume. 49. – pp. 256-262
DOI: 10.31861/mhpi2024.49.256-262

УДК 930[008]477

Михайло Юрій[1], Назарій Христан[2]

Релігійна ситуація на українських землях у період національно-визвольної революції 1648-1657 рр.

Укладення Брестської церковної унії в 1596 р. спровокувало ідейний розкол у східнослов'янському суспільстві Речі Посполитої, що виразилося у справжній кризі старих систем ідентичності. Вперше з'явилися одночасно дві конфесійно-церковні групи суспільства, які виборювали пріоритетне право називати себе «руським народом».

Необхідність стати на захист своєї віри і традицій предків невідворотно робила актуальним релігійно-культурне самовизначення православного населення, викликала потребу у відмежуванні від віри католиків і уніатів. Процес релігійної диференціації супроводжувався розвитком релігійної самосвідомості у тісному зв'язку з свідомістю етнічною. Розкол раніше єдиної маси українців на православних і уніатів призвів до того, що уніати почали розглядатися православними як такі, що зрадили віру предків і прирівнювалися до католиків. З точки зору ідентифікації вони ставали «Іншими». Протистояння, започатковане Брестською унією, продовжувалося і під час національно-визвольної революції 1648 – 1657 рр. Висвітлення протистояння між православними й уніатами в період національно-визвольної революції є метою цієї статті, використовуючи першочергово історичні джерела, що висвітлюють порушене питання.

Ключові слова: унія, духовенство, православ'я, визвольна війна, військо Запорізьке, Річ Посполита, Руїна.

Mykhailo Yuriy[1], Nazarii Khrystan[2]

The Religious Situation in the Ukrainian Lands during the Ukrainian Liberation War of 1648-1657

The conclusion of the Union of Brest 1596 provoked an ideological split in the East Slavic society of the Polish-Lithuanian Commonwealth, which manifested itself in a real crisis of the old identity systems. For the first time, two denominational and church groups of society appeared at the same time, which chose the priority right to call themselves the "Russian people". The "struggle for Russianness" that unfolded at that time was important not only in a general cultural sense, but also in a specific legal sense – it is a struggle for the rights approved by royal privileges for the Russian and Kyiv Metropolies, a struggle for legal status in the state. The question of who exactly the country's legislation understands as "Russian people" or "people of the Greek faith" turned out to be fundamental. Who owns the old Russian rights – Ruthenian Uniates, who owns the whole of Russian history, and who has turned out to be a new force that destroys the past unity. Already in the first two dozen years after the conclusion of the union, the Uniates were able to create a fundamentally new concept of the church history of the Kyiv Metropolis, which was based on the statement that the Eastern Church was only occasionally inclined to schism, but its unity with Rome was constantly renewed.

[1] Доктор історичних наук, професор кафедри історії України факультету історії, політології та міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна.
Doctor of historical sciences, professor of the Department of History of Ukraine of Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine.
E-mail: m.yuriy@chnu.edu.ua; https://orcid.org/0000-0003-0965-6236.

[2] Кандидат історичних наук, асистент кафедри історії України факультету історії, політології та міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна.
Candidate of historical sciences, assistant of the Department of History of Ukraine of Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine.
E-mail: n.khrystan@chnu.edu.ua; https://orcid.org/0000-0003-3601-2153.

© 2024 Mykhailo Yuriy, Назарій Христан. Published by Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (CC BY 4.0).

The need to defend one's faith and the traditions of one's ancestors inevitably made the religious and cultural self-determination of the Orthodox population relevant, and caused the need to distance oneself from the faith of the Roman Catholic Ruthenian Uniates. The process of religious differentiation was accompanied by the development of religious self-consciousness in close connection with ethnic consciousness. The split of the previously united mass of Ukrainians into Orthodox and Uniates led to the fact that the Uniates began to be considered by the Orthodox as those who betrayed the faith of their ancestors and were equated with Catholics. From the point of view of identification, they became "Other". The confrontation started by the Union of Brest continued during the national liberation revolution of 1648-1657.

Keywords: union, clergy, Orthodoxy, the Ukrainian Liberation War, Zaporizhzhya army, Polish-Lithuanian Commonwealth, The Ruin.

Постановка наукової проблеми. Породжений Брестською унією релігійний конфлікт виходив за межі суто конфесійного. Релігійний фактор, інтегруючи одну етнічну групу і віддаляючи її від інших, без сумніву прискорив процес самоідентифікації українського народу Речі Посполитої. І самоідентифікація, починаючи з визвольної війни, проявляється в усвідомленні своєї вітчизни з наявністю Гетьманщини, як власної держави і православ'я – символом спільної ідентичності. Це усвідомлення посилювалося протистоянням не тільки проти католиків, а й проти уніатів.

Аналіз останніх досліджень. Проблемами цієї тематики займаються прямо чи опосередковано такі вітчизняні дослідники: В. Борисенко[3], О. Крижанівський, С. Плохій[4], Я. Калакура, О. Рафальський[5], Л. Тимошенко[6], С. Макарчук, О. Турій[7], М. Юрій[8]. Названі автори єдині в тому, що укладення Брестської церковної унії сприяло посиленню конфесійних, а згодом і національних протиріч у багатоконфесійній і багато етнічній Речі Посполитій, ставши детонатором вибуху, що збурив цю державу у XVII ст. Добре відомо, що відміна унії і ліквідація уніатської церкви були одним з основних вимог повсталих у національно-визвольній революції українського народу, яку очолив Богдан Хмельницький.

Мета статті полягає у розкритті становища християнської церкви ранньомодерного часу та її вплив на особистісну самоідентичність тієї епохи. **Завдання статті**: охарактеризувати релігійну ситуацію у час Речі Посполитої, укладення Брестської церковної унії, яка спровокувала релігійний розкол в українському суспільстві, що особливо проявилося в період національно визвольної революції 1648 – 1657 рр.; дати відповідь на питання, чому у суспільній свідомості гасло боротьби за віру стало одним з основних гасел визвольного руху Хмельниччини.

Виклад основного матеріалу. Початок національно-визвольної революції співпав з Вестфальським миром, який завершив Тридцятилітню війну у Європі. Хмельниччина стала останнім актом кривавих релігійних війн на європейському континенті, у зв'язку з чим виникає запитання: чому визвольна війна українського народу розглядалася українською та не тільки українською історіографією в усіх аспектах, тільки не в цьому? Адже ситуація, що склалася на той час у Речі Посполитій, лежить буквально на поверхні. Хочемо нагадати, що церква в ранньомодерну епоху внаслідок виконання основної функції – регуляції поведінки людини, дуже наближена до структури і принципів держави. Християнська церква знищувала все, що нагадувало греко-римську культуру та язичницькі вірування кочівників. Класичний приклад – це чернець, який зішкрібає з книги вірш римських поетів для того, щоб написати на цьому місці релігійний текст. Християнство принесло нетерпимість до інших релігій і, що цілком природно, нетерпимість до будь-яких реформацій фундаментального християнства, які називалися єресями. Тому зміни, які тривали в Європі після раннього Середньовіччя, могли відбуватися тільки в рамках християнства і отримали об'ємну назву «Реформація», тобто зміна існуючого християн-

[3] Борисенко, В. (1998). *Курс української історії: з найдавніших часів до XX ст.* Вид. 2-ге. Либідь, Київ, 614 с.

[4] Крижанівський, О., Плохій, С. (1994). *Історія церква та релігійної думки в Україні.* Книга 3. Кінець XVI – середина XIX століття. Либідь, Київ, 335 с.

[5] Калакура, Я., Рафальський, О., Юрій, М. (2017). *Ментальний вимір української цивілізації*. Генеза, Київ, 560 с.

[6] Тимошенко, Л. (2004). *Берестейська унія 1596 р.* Коло, Дрогобич, 197 с.

[7] Макарчук, С., Турій, О. (1990). Православ'я і греко-католицизм – дві українські церкви. *Український етнос*. ЛДУ, Львів, С. 32-50.

[8] Юрій, М. (2004). *Соціокультурний світ України.* Видання 2-е. Кондор, Київ, 738 с.

ського устрою. Тобто, з настанням пізнього Середньовіччя боротьба між церквою і державою була вирішена Реформацією на користь останньої. Велике значення першої полягало в утвердженні абсолютизму. Ставши абсолютною, монархія вперше здійснила у західноєвропейських державах після римської епохи ідею єдності держави. Вона зв'язала в одну внутрішню цілісність спочатку незалежні одна від іншої землі, створила єдине, вільне від випадковостей ленної служби військо, зосередила в руках держави всю судову владу, чи бодай встановила над нею свій контроль, перетворивши таким чином станове суспільство з його численними прошарками у суспільство громадянське. Там, де була відсутня концентрована абсолютна влада, не було досягнуто, відповідно, і єдності – там держава або розпадалася, або замінювалася союзним ладом (Річ Посполита). Після висловленого постало питання: що ж урешті-решт спричинило унію, яка була тим містком, який пов'язував релігійні війни у Європі з визвольною війною Б. Хмельницького? Загальновідомі факти, висвітлені в українській історичній літературі, вказують на те, що основною причиною унії з Римом став занепад культури церковного життя Київської митрополії та загальний застій православ'я на фоні бурхливого розвитку західних церков, започаткованих Мартіном Лютером. І справді, з одного боку, католицький та протестантський Захід, який тоді вирував церковними реформами, лихоманкою книгодруку, переглядом усталених норм життя. З іншого – аморфне, неструктуроване нерухоме православне буття, занепад грецької та церковнослов'янської освіти. Грецькі церкви в османській неволі і Київська митрополія – у повному підкоренні світській владі Речі Посполитої. Цей контраст не міг не стати тим імпульсом, що призвів до Берестейської унії, що призвело до формування нової ідентичності на підставі греко-католицької конфесійності. Не забуваємо, що до формування націй ідентичність визначалася за релігійною ознакою. Трагедія українського суспільства проявилася в тому, що частина православних тепер, з набуттям нової конфесійності, набувала й іншої ідентичності.

Був ще один момент, а саме: з 1589 р. у Москві була заснована патріархія, яка реально могла претендувати на верховенство над західно-руськими єпархіями. Цей фактор, поза сумнівом, також прискорив укладання церковної унії. Водночас коріння Берестейської унії невиправдано шукати лише в площині взаємин православної Русі з латинським Заходом, чи, тим більше, у площині тяжінь – конфронтацій православних з католиками в рамках окремо взятої Речі Посполитої. Генеза унії – це, передусім, соціорелігійний аспект, який принесли як Реформація, так і Відродження.

І як наслідок: унійні процеси не закінчилися Берестейською унією, а мали своє продовження. На початок 1648 р. йшли переговори про «нову унію», які здійснювалися за активної участі папського нунція Іоана Торреса і за прямої підтримки короля Владислава IV. Вони просунулися настільки далеко, що на 15 липня 1648 р. Владислав IV призначив з'їзд у Варшаві найбільш впливових представників православних для обговорення питання про умови їх об'єднання з католицькою церквою[9]. До скликання з'їзду справа, однак, так і не дійшла, оскільки в Україні почалася визвольна війна.

Перемога козаків над регулярними військами Речі Посполитої стала поштовхом для масового народного повстання, яке влітку-восени 1648 р. охопило більшу частину території України, перекинувшись і на прикордонні райони Білорусі[10]. Це була визвольна війна, що супроводжувалася знищенням чиновників державного апарату і шляхти та розоренням їх помість. У підсумку на охопленій повстанням території не стало тих соціальних груп, які підтримували тут політику запровадження унії. Разом з шляхтою повсталі, як зазначають українські джерела, повсюдно вбивали католицьке духовенство і руйнували католицькі храми. У розповідях очевидців, записаних дяками прикордонних міст, постійно стверджується, що повсталі вбивають тільки чиновників і поляків. На це звертав увагу також і С. Плохій[11]. Водночас не треба відкидати вірогідність того, що об'єктом репресій з боку повсталих було поряд з католицьким і уніатське духовенство. В записці 1664 р. уніатського Холмського єпископа Якова Суши «De laboribus uniforum» повідомляється не тільки про розорення козаками уніатських храмів, але й про заги-

[9] Плохий, С. (1989). *Папство и Украина. Политика римской курии на украинских землях в XVI – XVII вв.* Вища школа, Киев, С. 170-173.

[10] Грушевський, М. (1956). *Історія України-Руси.* Книгоспілка, Нью-Йорк. Т. 8. Ч. 3. С. 536-550, 561-564.

[11] Плохій, С. (1996). Священне право повстання: Берестейська унія і релігійна легітимізація Хмельниччини. *Держава, суспільство і церква в Україні у XVII ст.* Львів. С. 10-11.

бель 40 ченців і 100 священників[12]. Ті, хто залишився живим, були вимушені або прийняти православ'я, або втікати. Діяльність уніатської церкви на території, охопленій повстанням, була припинена. В подальшому, коли на цій території консолідувався новий політичний організм – козацька держава, однією з умов мирної угоди між Гетьманщиною і Річчю Посполитою була заборонена на діяльність уніатської церкви на гетьманській території. Так, на території Лівобережжя складний вузол проблем, викликаних до життя Брестською унією, був розрізаний козацькою шаблею.

У визвольній війні активно брали участь багато православних священників, які не тільки переховували козаків і інформували їх про задуми влади Речі Посполитої, але і в низці випадків очолювали загони повсталих.[13] У свідомості і керівників, і учасників повстання події, що відбувалися, сприймалися як акт звільнення руського народу в Речі Посполитій від гніту з боку ляхів, найяскравішим проявом якого було – примус православних до прийняття унії. Як видно з відомої записки переговорів Богдана Хмельницького і польськими комісарами початку 1649 р., керівники повстання, які стали згодом на чолі гетьманської держави, відчували свою відповідальність за долю православних у Речі Посполитій «по Львів, Холм і Галич»[14]. За переконанням учасників повстання, православним на всій території Речі Посполитої має бути забезпечено право вільно сповідувати свою віру, а унія має бути ліквідована. Вже в листі претенденту на польський трон королевичу Яну Казимиру Богдан Хмельницький писав, що Запорозьке військо бажає, «щоби віра наша грецька в цілості залишалася як раніше, без будь-якої унії і щоби уніатів ніде не було»[15]. У більш конкретній і розгорнутій формі вимоги Запорозького війська були викладені в листі, відправленому Яну Казимиру з Переяслава в лютому 1649 р. Запорозьке військо вимагало, щоби в руки православних перейшли всі кафедри, храми і землі, які належали православній церкві до укладення унії. Стосовно прибічників унії, то вони мали прийняти латинський обряд, «а які хотять залишитися при грецькому законі, ті щоби при Русі залишалися». Коли все це буде здійснено, тоді «тільки два закони залишуться римський і грецький, як раніше було»[16].

Після відновлення війни і нової воєнної невдачі польських військ під Зборовом польська влада вимушена була погодитися на обговорення питання про долю унії. Для перемовин з цього питання в Київ відправився предводитель православної церкви митрополит Сильвестр Косов. Цей факт, однак, не може бути доказом установлення добрих відносин між верхівкою православної ієрархії і оточенням Б. Хмельницького. В записці, складеній одним з наближених митрополита, неодноразово наводяться твердження і митрополита і лідера православної шляхти Адама Киселя (на той час київського воєводи), що митрополит має жорстко наполягати на пред'явлених вимогах, інакше йому і його супутникам доведеться напитися води з Дніпра. Про те, чого хотів досягти Б. Хмельницький, дають зрозуміти інструкції послом Запорозького війська, відправлених на сейм у Варшаву одночасно з митрополитом. Не наполягаючи тепер на переході уніатів на латинський обряд, Б. Хмельницький більш жорстко добивався передачі в руки православних всіх кафедр і майна, що належали православній церкві до укладення унії[17].

Влада Речі Посполитої не могла і не бажала піти на знищення унії, але вимушена була зробити цілу низку поступок православним. Датований 12 січня 1650 р. королівський привілей ліквідовував обмеження свободи відправлення православного богослужіння, що зберігалися на практиці, звільняв православне духовенство від податків і повинностей. Православним було також передано велику кількість церков у різних єпископствах, які мали перейти до православної ієрархії в середині 30-х рр. XVII ст., але були утримані уніатами. Заодно православним мали бути передані єпископства Перемишлянське і Холмське. Одразу ж після видачі привілею почалася боротьба за здійснення його норм на практиці. З інструкцій С. Косова його послу до Яна Казимира К. Старушичу видно, що і в Перемишлі, і в Холмі уніатське духовенство спричинило відкриту протидію королівським розпорядженням. Так, адміністратор вакантного Холмського

[12] Harasiewicz M. (1862). Annales ecclesiae Ruthenal. Leopoli, 1862, p. 328-329.
[13] Грушевський, М. (1957). *Історія України-Руси.* Т. 8. Ч. 3. С. 562, 595.
[14] Грушевський, М. (1957). *Історія України-Руси.* Книгоспілка, Нью-Йорк. Т. 9. Кн. 2. С. 514.
[15] Документи Богдана Хмельницького (1648-1654). Академія наук УРСР, Інститут соціальних наук, Київ, 1961. С. 80.
[16] Там само. С. 105-107.
[17] Там само. С. 150-151.

єпископства Я. Суша забрав все церковне начиння з кафедрального собору і закликав населення і духовенство не підкорятися православному Холмському єпископу[18]. Зрештою, це спонукало православних добиватися силою виконання своїх вимог. У підсумку Я. Суша позбувся не тільки кафедри, але й власного будинку, а в Холмі перемогу здобув православний єпископ Дионісій Балабан. Тоді ж перемишлянську кафедру зайняв православний єпископ Антоній Вінницький, відсторонивши від керівництва єпархією уніатського єпископа Афанасія Крупецького[19]. Ці події, що відбувалися далеко за межами козацької держави, наочно свідчать, наскільки слабкими виявилися позиції уніатської церкви в найвіддаленіших західних регіонах українських земель, коли вона тимчасово втратила підтримку державної влади.

Результати перемовин у Варшаві викликали невдоволення і козаків, і самого Б. Хмельницького. Представники гетьманщини продовжували наполягати на ліквідації унії і передачі всього церковного майна в руки православних. Наполягаючи на цій вимозі, Б. Хмельницький звертався за підтримкою до православної шляхти Речі Посполитої, зокрема, до православної шляхти Волині. Ще в 1648 – початку 1649 рр. православна шляхта вимагала на сеймах повернення православним відібраних у них церков, а посли Київського воєводства пропонували навіть ліквідацію унії на території всього воєводства, але, як не прикро, між виступами православної шляхти і козацтва не було ніякого зв'язку. Це відбилося на ініціативах Б. Хмельницького. Дипломатичні кроки Б. Хмельницького не могли привести до конкретних результатів. Влада Речі Посполитої йшла на поступки лише під тиском, і коли козацьке військо під керівництвом Б. Хмельницького потерпіло поразку під Берестечком, вона постаралася взяти назад зроблені поступки.

Ситуація дещо покращилася після Переяславської ради, коли Московія вступила у війну проти Речі Посполитої. Паралельно з наступом російських військ у Білорусі, Б. Хмельницький, використовуючи послаблення Речі Посполитої, розширив кордони володінь війська Запорозького на захід, зайнявши Волинь і Полісся. Оскільки однією з завдань походу проголошувалося звільнення православної церкви від ярма, накладеного на неї її гонителями[20], то не дивно, що перехід цих територій під козацьку владу супроводжувався приниженням діяльності на них уніатської церкви. Важливі свідчення про те, як проходила ліквідація унії на території Турово-Пінської єпархії, містяться в листі іг. Єфросинії Тризни Якову Суші[21]. З приходом козаків єпископ пінський і його вікарій мали покинути єпархію. Місцевим священиком було запропоновано, якщо вони хочуть зберегти свої приходи, відмовитися від унії. 200 священників брали участь в урочистій процесії, яка завершилася їх відреченням від унії. До процесії приєдналась і невелика кількість католиків. Це свідчить, що місцеве духовенство в своїй основній масі не проявило прагнення будь-якою ціною зберегти зв'язок з уніатською церквою. Варто додати, що у 1657 р. Б. Хмельницьким була укладена угода з пінською шляхтою, яка передбачала, що ця шляхта може безперешкодно сповідувати свою «римську» віру і майно католицької церкви залишиться недоторканим за умови, що шляхта буде з новою владою викорінювати унію[22]. Все, що відбулося, варто розцінити як новий важкий удар для уніатської церкви, оскільки діяльність її виявилася перерваною на території, яка впродовж кількох десятиліть була основною базою її діяльності. За свідченнями, що надійшли в Конгрегацію Пропаганди віри, на території Великого князівства в руках уніатів залишився один монастир – Супрасль.

Проблеми були і на Заході. Так, у другій половині 50-х рр. XVII ст. у руках уніатів на території Речі Посполитої залишилась одна єпархія – Холмська, де у єпископа Якова Суши шукали притулку уніатські священики і ченці. Під впливом подій, що відбувалися, частина уніатського духовенства почала схилятися до того, щоби відновитися від унії і шукати згоди з православними. Для залишків уніатської церкви були особливо небезпечні коливання під впливом подій, що відбувалися. Так, влітку 1655 р. багато не тільки світських, але й духовних сенаторів Речі Посполитої готові були відмовитися від унії, щоб досягти домовленості з козацтвом, що

[18] Львівська наукова бібліотека ім.. В. Стефаника НАН України. Відділ рукописів. Ф. 5. Осолинських. Оп. 1, од. зб. 225//II. Арк. 314.
[19] Harasiewicz M. (1862). Annales ecclesiar Ruthenae. p. 330-332.
[20] Грушевський, М. (1957). *Історія України-Руси.* Книгоспілка, Нью-Йорк. Т. 9. Кн. 2. С. 317.
[21] Harasiewicz M. (1862). Annales ecclesiar Ruthenae. p. 334-335.
[22] Документи Богдана Хмельницького (648-1654) (1961). Академія наук УРСР, Інститут соціальних наук, Київ. С. 602.

викликало серйозну стурбованість у Ватикані[23]. Але історичні події, що розвивалися в наступні роки, йдеться про Руїну, негативно відбилися як на долі українського народу, так і на проблемі співвідносин православ'я і уніатської церкви. За Андрусівським перемир'ям 1667 р. Річ Посполита надовго забезпечила собі право на володіння Правобережною Україною. Уніатська церква не тільки продовжила своє існування, але й отримала можливість на територіях, що залишилися під польською владою, відновити свою боротьбу з православ'ям за владу і вплив на українське населення.

Висновки. Перебіг історичних подій можна зрозуміти лише тоді, коли визначено, які з цих подій перекреслено, а які з них відкривали нові можливості. Ряд діячів уніатської церкви, перш за все уніатський митрополит Іпатій Потій і його наступник Іосиф Рутський, розраховували, що завдяки унії церква, яку вони очолювали, зберігаючи під опікою Риму свої історико-культурні традиції, займе в Речі Посполитій, як визнаний духовний керівник «руського» народу, настільки ж почесне і рівноправне місце, як католицька церква латинського обряду. Однак уніатській ієрархії вдалося стати духовним керівником лише частини «руського» народу. Через позицію католицького духовенства і католицької шляхти уніатська церква не була зрівняна в правах з католицькою. В таких умовах уніатська церква перестала бути привабливою для дворянства, що прийняло унію, і воно почало переходити в католицизм. Подібно до православних полемістів керівники уніатської церкви оцінювали таке становище як катастрофічне. Вихід вони бачили в подоланні розколу з допомогою нової унії. Співпадіння у поглядах уніатської і православної ієрархії створили умови для появи проектів «нової унії» між православною і уніатською церквами, переговори, про яку продовжувалися з початку 20-х років до кінця 40-х років XVII ст. Але її запровадженню завадила національно-визвольна революція під проводом Богдана Хмельницького.

Та Хмельниччина не закінчилася Переяславською угодою: повстання, що спалахнуло після втечі Богдана на острів Буцьк у січні 1648 р., мало продовження в соціально-політичній катастрофі, яку народ назвав «Руїна». Водночас ця війна була релігійна і становила продовження Тридцятилітньої війни, в основі якої була поява нової релігійної ідентичності – протестантської, а в Україні після Берестейської унії – уніатської. Нова ідентичність, яка почала формуватись з колишніх православних, означала втрату православної ідентичності. Унія виявилася одним з найскладніших чинників, який вплинув на розвиток української самосвідомості у період XVII ст. Недаремно Богдан Хмельницький при підписанні Зборівського миру першим пунктом поставив питання – ліквідацію Берестейської угоди. Як наслідок – проявився розкол українського суспільства на горизонтальному і вертикальному рівнях. Розкол, що стався внаслідок прийняття унії, не давав перспектив нового об'єднання.

Він вперше привів до протистояння в українському суспільстві, а потім уже до визвольної війни, що була спрямована першочергово проти уніатського і католицького духовенства. Частина уніатських священників і ченців була вбита, частина втекла, частина підкорилася київській православній митрополії. На всій охопленій повстанням території українських земель, де згодом утворилося українське гетьманство, діяльність уніатської церкви була припинена. Разом з тим за Андрусівським миром 1667 р. Річ Посполита зуміла утримати під своєю владою територію Правобережжя, і тим самим уніатська церква була врятована від загибелі. Народно-визвольна війна українського народу стала поштовхом для важливих перемін у конфесійній орієнтації різних груп населення на території Речі Посполитої, що не могло не накласти відбиток на подальшу еволюцію міжконфесійних відносин на українських землях у складі цієї держави.

Список джерел

1. Борисенко, В. (1998). *Курс української історії: з найдавніших часів до XX ст.* Вид. 2-ге. Либідь, Київ, 614 с.
2. Грушевський, М. (1956). *Історія України-Руси*. Т.8. Ч.3.; Т. 9. Кн. 2. Книгоспілка, Нью-Йорк.
3. Документи Богдана Хмельницького (1648-1654). (1961). Академія наук УРСР, Інститут соціальних наук, Київ.

[23] Документи Богдана Хмельницького (648-1654) (1961). С. 457.

4. Калакура, Я., Рафальський, О., Юрій, М. (2017). *Ментальний вимір української цивілізації*. Генеза, Київ, 560 с.
5. Крижанівський, О., Плохій, С. (1994). *Історія церква та релігійної думки в Україні.* Книга 3. Кінець XVI – середина XIX століття. Либідь, Київ, 335 с.
6. Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України. Відділ рукописів. Ф. 5. Осолинських. Оп. 1, од. зб. 225//II. Арк. 314.
7. Макарчук, С., Турій, О. (1990). Православ'я і греко-католицизм – дві українські церкви. *Український етнос.* ЛДУ, Львів, С. 32-50.
8. Плохий, С. (1989). *Папство и Украина. Политика римской курии на украинских землях в XVI – XVII вв.* Вища школа, Киев.
9. Плохій, С. (1996). Священне право повстання: Берестейська унія і релігійна легітимізація Хмельниччини. *Держава, суспільство і церква в Україні у XVII ст.* Львів. С. 10-11.
10. Тимошенко, Л. (2004). *Берестейська унія 1596 р.* Коло, Дрогобич, 197 с.
11. Юрій, М. (2004). *Соціокультурний світ України.* Видання 2-е. Кондор, Київ, 738 с.
12. Harasiewicz M. (1862). Annales ecclesiae Ruthenal. Leopoli.

References

1. Borysenko, V. (1998). *The course of Ukrainian history: from the earliest times to the 20th century*. Kind. 2nd Lybid, Kyiv, 614 p.
2. Hrushevskyi, M. (1956). *Istoriia Ukrainy-Rusy*. T.8. Ch.3; T.9. Kn. 2. Knyhospilka, Niu-York.
3. Dokumenty Bohdana Khmelnytskoho (1648-1654). (1961). Akademiia nauk URSR, Instytut sotsialnykh nauk, Kyiv, S. 80, 105-107, 150-151, 457, 602.
4. Kalakura, Ya., Rafalskyi, O., Yuriy, M. (2017). *The mental dimension of Ukrainian civilization.* Genesis, Kyiv, 560 p.
5. Kryzhanivskyi, O., Plokhiy, S. (1994). *History of the church and religious thought in Ukraine.* Book 3. The end of the 16th - the middle of the 19th century. Lybid, Kyiv, 335 p.
6. Lvivska naukova biblioteka im. V. Stefanyka NAN Ukrainy. Viddil rukopysiv. F. 5. Osolynskykh. Op. 1, od. zb. 225//II. Ark. 314.
7. Makarchuk, S., Turii, O. (1990). Orthodoxy and Greek Catholicism are two Ukrainian churches. *Ukrainian ethnos*. LSU, Lviv, pp. 32-50.
8. Plokhyi, S. (1989). *Papstvo y Ukrayna. Polytyka rymskoi kuryy na ukraynskykh zemliakh v XVI – XVII vv*. Vyshcha shkola, Kyev, S. 170-173
9. Plokhii, S. Sviashchenne pravo povstannia: Beresteiska uniia i relihiina lehitymizatsiia Khmelnychchyny. *Derzhava, suspilstvo i tserkva v Ukraini u XVII st.* Lviv, 1996. S. 10-11
10. Tymoshenko, L. (2004). *Berestey Union of 1596.* Kolo, Drohobych, 197 p.
11. Yuriy, M. (2004). *Socio-cultural world of Ukraine.* 2nd edition. Condor, Kyiv, 738 p.
12. Harasiewicz M. (1862). Annales ecclesiae Ruthenal. Leopoli.